

บทที่ 1

ความเป็นมา หลักการ เหตุผล และวัตถุประสงค์

โครงการสำรวจสภาวะสุขภาพ

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ยังผลให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น อำนาจการซื้อสินค้าและบริการสูงขึ้น ประชาชนหันมาบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นปัจจัยเสริมต่อการดำรงชีวิตสูงกว่าแต่ก่อน แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่า สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนี้ได้ยังผลให้สภาวะ¹ สุขภาพอนามัยของประชาชนไทยดีขึ้นกว่าเดิมในสัดส่วนเดียวกันหรือไม่ และยิ่งไปกว่านั้น ยังอาจมีความเป็นไปได้ในทางกลับกันด้วยซ้ำว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจ ที่ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของสังคมเมืองเข้าไปสู่ชนบท ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานชีวิตจากภาคเกษตรกรรม ไปสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว โดยมีค่านิยมทางด้านวัตถุเป็นใหญ่ อาจจะทำให้เกิดภาวะครอบครัวแตกแยก วัฒนธรรมถูกละเลย ซึ่งในที่สุดอาจจะทำให้ภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งทางด้านร่างกาย และ จิตใจ เสื่อมโทรมลงได้

ผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมา ยังทำให้โครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงไป ผลสำเร็จจากโครงการวางแผนครอบครัว อัตราเสียชีวิตของทารกที่ลดลง ความบีบคั้นของภาวะสังคมเมือง และ พัฒนาการด้านการแพทย์ที่ทำให้อายุขัยเฉลี่ยของประชาชนสูงขึ้น ได้ทำให้สัดส่วนของประชากรวัยเด็กลดลง สัดส่วนของผู้สูงอายุมากขึ้น ลักษณะปัญหาสุขภาพของประชาชนกลุ่มเฉพาะมีความเด่นชัดขึ้น ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ ประชากรวัยแรงงานซึ่งแต่เดิมกระจุกกระจายอยู่ในภาคเกษตรกรรม ได้อพยพย้ายถิ่นเข้ามารวมตัวกันทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น มีบางส่วน ที่หันมาประกอบอาชีพอิสระ ให้บริการในเมือง เหล่านี้มีผลกระทบต่อพื้นฐานสภาวะสุขภาพของประชาชน ตลอดจนการเลือกใช้บริการรักษา ป้องกัน ส่งเสริม พื้นฟูสุขภาพอนามัย ด้วย

เพื่อที่จะทราบภาวะ² สุขภาพของประชาชนนั้น หน่วยงานต่าง ๆ ได้ทำการรวบรวมข้อมูล ทั้งในลักษณะการสำรวจ และ เฝ้าระวัง ที่ผ่านมายังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ เพราะ ได้จัดกลุ่มตัวอย่างออกตามสภาพภูมิศาสตร์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มองจากที่อยู่อาศัยเป็นหลัก และทำการรวบรวมข้อมูลจากเป้าหมายที่ได้พบ ยิ่งไปกว่านั้น ลักษณะการศึกษาปัญหาสุขภาพ ยังมักจะติดอยู่กับการมองหาตัวโรค หรือตัวปัญหา โดยทำการค้นคว้าว่ามีขนาด (ความชุก ความรุนแรง) อย่างไรในประชากรที่ศึกษา ทั้งที่โรคหรือภาวะสุขภาพบางอย่างมีประชากรกลุ่มเสี่ยงโดยเฉพาะ เช่น โรคของสตรี ภาวะสุขภาพเสื่อมถอยในประชากรสูงอายุ ภาวะสุขภาพอนามัยในการทำงาน ปัญหาสารเสพติดในกลุ่มวัยรุ่น เป็นต้น นอกจากนี้ ผลกระทบ ต่อภาวะต่าง ๆ เหล่านี้ยังอาจจะมีเฉพาะต่อประชากรกลุ่มหนึ่งมากกว่ากลุ่มอื่น เช่น ภาวะทุพโภชนาการในเด็ก ก่อให้เกิดผลกระทบสูงกว่าในผู้ใหญ่ ที่สำคัญคือ การแก้ปัญหาภาวะต่าง ๆ นั้น จะได้ผลสัมฤทธิ์สูงกว่า ถ้าดำเนินการอย่างเจาะจงในกลุ่มเฉพาะที่ประสบปัญหาาร่วมกัน ดังนั้นกรอบแนวคิดในการศึกษาภาวะสุขภาพของประชาชนไทยในปัจจุบัน จึงควรวางกรอบแนวคิดในการมองประชากรที่จะศึกษาออกเป็นกลุ่มเฉพาะ (Specific groups) มากกว่าการมองประชากรแบบเหมือนกันทั้งหมด (Homogeneous)

¹ สภาวะ ป., น., สภาพ, ความเป็นไปตามกฎธรรมชาติ (nature)

² ภาวะ น., สภาพความเป็นอยู่, สถานะ (condition); ป.,ส., น., ความมี, ความเป็น, ความเป็นจริง, ความปรากฏ, ความเกิด, ที่ตั้ง, ใจ

ในปี พ.ศ. 2539 กระทรวงสาธารณสุขโดยสำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข ร่วมกัน สถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย จึงได้กำหนดให้มีการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อติดตามดูภาวะสุขภาพที่อาจเปลี่ยนแปลงไป และ ปัญหาสุขภาพอนามัยที่เริ่มมีขึ้นใหม่ในประชาชนไทย โดยกำหนดให้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ดังที่ได้ดำเนินการมาก่อนแล้ว และให้มีการวางองค์การของการสำรวจเป็นระดับประเทศและระดับภาค เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการใช้ข้อมูลสูงที่สุด อันจะทำให้การวางแผนทางสาธารณสุข เพื่อเคลื่อนย้ายทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

การสำรวจครั้งนี้ จึงได้เกิดขึ้น โดยการสนับสนุนด้านงบประมาณในช่วงเตรียมการจากองค์การอนามัยโลก และ งบประมาณในช่วงดำเนินการ จากหมวดอุดหนุน ปี 2539 ของสำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข การดำเนินงานประสบผลสรุปต่าง ๆ นานา และได้รับผลกระทบอย่างมาก จากภาวะเศรษฐกิจถดถอย ของประเทศไทย ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2540 ซึ่งทำให้ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ เพิ่มขึ้นอย่างคาดไม่ถึง ทำให้การสรุปโครงการล่าช้าออกไปกว่าที่วางแผนไว้ ประมาณ 12 เดือน

ผลการศึกษาที่ผ่านมา

ในปี พ.ศ. 2534 กระทรวงสาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอนแก่น มหิดล ธรรมศาสตร์ สงขลานครินทร์ สำนักอนามัยกรุงเทพมหานคร และคณะกรรมการระบาดวิทยาแห่งชาติ (สถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย ในปัจจุบัน) ด้วยการสนับสนุนจากราชวิทยาลัยอายุรแพทย์แห่งประเทศไทย สมาคมแพทย์โรคหัวใจแห่งประเทศไทย สมาคมอุรเวช แห่งประเทศไทย วิทยาลัยพยาธิแพทย์แห่งประเทศไทย รังสีวิทยาสมาคมแห่งประเทศไทย สมาคมแพทย์โรคทางเดินอาหารแห่งประเทศไทย สมาคมโรคไตแห่งประเทศไทย สมาคมต่อมไร้ท่อแห่งประเทศไทย และสมาคมโรคผิวหนังแห่งประเทศไทย ได้จัดการสำรวจภาวะสุขภาพของประชาชนไทยด้วยการตรวจร่างกายขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศ เพื่อให้ทราบความชุกของโรคเรื้อรังที่สำคัญ ๆ และอุบัติการณ์ของโรคเฉียบพลันที่ยังคงเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศ และได้นำผลการสำรวจเสนอต่อประชาชนตลอดจนสมาคมวิชาชีพต่าง ๆ รวมถึงหน่วยงานด้านการสาธารณสุขเพื่อใช้ประโยชน์โดยทั่วไปแล้ว

ในการสำรวจดังกล่าว ครอบคลุมพื้นที่ 16 จังหวัด และ กรุงเทพมหานคร รวมเป็น 17 จังหวัด มีจำนวนประชากรที่ได้รับการสำรวจ 22,217 คน (จากเป้าหมาย 23,884 คน) ใน 5,882 ครอบครัว พบว่า ปัญหาสุขภาพที่สำคัญ ได้แก่ ³ ภาวะทุพโภชนาการ ในเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี (ความชุก 24.7%) ความพิการทางกาย (ความชุก 6.3%) ปวดข้อปวดหลัง (ความชุกสูงกว่า 40%) ความดันโลหิตสูง (ความชุก 5.4%) ภาวะโคเลสเตอรอลสูงกว่า 200 mg% (ความชุก 11.3%) เบาหวาน (น้ำตาลในเลือดสูงกว่า 140 mg% ความชุก 2.3%) ภาวะโลหิตจางในประชากรอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป (ความชุก 21.7%) ภาวะปวดอุ้งก้นเรื้อรังในประชากรอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป (ความชุก 1.5%) นิ่วในระบบทางเดินปัสสาวะในประชากรอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป (ความชุก 3.2% ในชาย และ 0.9% ในหญิง) ที่น่าสนใจคือ มีประชากรที่สูบบุหรี่เป็นประจำ 20.6% ดื่มสุร่าบ่อย ๆ 5.2% สำหรับภาวะปัญหาสุขภาพที่พบต่ำกว่า 2% ได้แก่ ภาวะตบแต่ง ภาวะหลอดเลือดหัวใจตีบ ความผิดปกติเฉพาะเพศหญิง ผลการวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยปัญหาสุขภาพและ

³ ความชุก ในที่นี้ เป็นค่าร้อยละ ของ เป้าหมายที่ได้รับการตรวจพบว่ามีปัญหา หรือ ภาวะ ดังกล่าว หากด้วย เป้าหมาย ที่ได้รับการตรวจทั้งหมด

ปัจจัยสาเหตุตลอดจนกลวิธีแก้ไข ยังไม่สามารถทำได้เต็มที่นัก เนื่องด้วยข้อจำกัดของวัสดุวิธีการ และความครอบคลุมของข้อมูล ซึ่งได้จากตัวอย่างที่มีลักษณะจำกัด

กรอบแนวคิด ของการสำรวจครั้งนี้

การสำรวจครั้งนี้ ได้ขยายขอบเขตการสำรวจปัญหาสุขภาพ ออกไป กว้างกว่ากรอบความคิดเดิมที่อยู่ในวงวิชาชีพ (Professionals) ซึ่งมักนึกถึงปัญหาโรค (Disease oriented) เป็นฐาน ออกไปสู่ความคิดสากล (Nonprofessionals) แต่ยังคงให้อยู่ในขอบเขตของเรื่องสุขภาพ (Health related) นอกจากนี้ในมิติของข้อมูลที่จะสำรวจ ก็จะไม่เพียงแต่มีขนาดของปัญหา (Magnitude of problems) เท่านั้น แต่จะพยายามศึกษาตัวแปร ซึ่งอาจมีผลต่อ การแก้ปัญหา (Determinants of solutions) ไปพร้อมกัน อย่างไรก็ดี แนวทางการสำรวจตามกรอบความคิดดังกล่าวนี้ มีไว้ว่าจะละทิ้งลักษณะการศึกษารายโรค แต่หมายถึง การพยายามที่จะศึกษาไปถึงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะสุขภาพปกติ สภาวะสุขภาพไม่ปกติ (โรค) และปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพปกติ (ป้องกัน ส่งเสริมสุขภาพ) และที่อาจเกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพไม่ปกติ (ปัจจัยเสี่ยงต่อโรค) ด้วยไปพร้อมกัน

ความซับซ้อนในการวางแผนการสำรวจ เกิดขึ้นเมื่อมีความพยายาม ที่จะกำหนด สภาวะปกติ และ สภาวะไม่ปกติ เพราะในบางตัวแปร มาตรฐานการกำหนดไม่ชัดเจน ทางออกของการสำรวจนี้ คือ ใช้การตัดสินใจวินิจฉัย ให้น้อยที่สุด และพยายามมองว่า ลักษณะของประชากร ที่ได้จากการสำรวจ เป็นสภาวะสุขภาพ ที่เป็นอยู่ โดยทำการแจกแจง หรือ หาลักษณะการกระจาย ของตัวแปรที่ศึกษา ด้วย นอกเหนือไปจากการสรุปผล จากตัวแปร เหล่านั้น ให้ออกมาเป็นค่าความชุก ของปัญหาต่าง ๆ

และเนื่องจากสภาพของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เห็นได้ชัดว่าประชากรไทยมีความแตกต่างระหว่างกลุ่มมากขึ้น การศึกษาสภาวะสุขภาพประชาชนครั้งนี้จึงเน้นประชากรเป้าหมายหลัก ที่มีลักษณะแตกต่างกัน ได้แก่ กลุ่มเด็กปฐมวัย (แรกเกิดถึง ก่อน 6 ปี) เด็กวัยเรียน (6 ถึง ก่อน 12 ปี) ประชากรวัยแรงงาน (13 ปี ถึง ก่อน 60 ปี) ประชากรวัยสูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป) และกลุ่มสตรีในวัยแรงงาน จะเห็นว่าลักษณะการแบ่งกลุ่ม ประชากรไม่แยกจากกันเด็ดขาด (Not mutually exclusive) เพราะใช้คุณลักษณะสำคัญสองประการ คือ อายุ และเพศ ทั้งนี้เนื่องจากประชากรแต่ละกลุ่มในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาคล้ายกัน นอกจากนี้ ยังเชื่อกันว่า ในการดำเนินการให้บริการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค สมควรดำเนินการตามกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ จึงจะก่อให้เกิดผล อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อมูลที่ศึกษา กำหนดจากความต้องการใช้ข้อมูล โดยการรวบรวมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่คุ้นเคยกับสภาพปัญหาของประชากรกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งได้แก่ผู้เชี่ยวชาญในหน่วยงานทบวงมหาวิทยาลัย และกระทรวงสาธารณสุขเป็นหลัก ในขั้นตอนการเลือกปัจจัยที่จะศึกษา ส่วนขั้นตอนการวางแผนเลือกครัวเรือน เป้าหมายตลอดจนการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ สรุปผล จะใช้ผู้เชี่ยวชาญจากทั้งทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงสาธารณสุข และ สำนักงานสถิติแห่งชาติ

วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษาสภาวะสุขภาพของประชาชนไทย ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางด้านการแพทย์การสาธารณสุข ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ ตลอดจนสภาวะแวดล้อม รวมถึงความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหา

วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อศึกษาขนาดของปัญหาหรือสภาวะสุขภาพ ในรูปของความชุกของโรคและสถานะสุขภาพต่าง ๆ
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาหรือสภาวะสุขภาพ กับ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้าน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผน และจัดสรรทรัพยากร ในอันที่จะแก้ปัญหาหรือสภาวะสุขภาพที่เป็นอยู่ ตลอดจนถึงการดำเนินการเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย